

УДК 323.17

Цитування:

Біловус Л. І., Гомотюк О. Є., Лазарович М. В. Документ у контексті дослідження становища національних меншин в українській державі (квітень – грудень 1918 року). *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 4. С. 24–31.

Bilovus L., Homotiuk O., Lazarovych M. (2021). A document in the context of the studying national minorities conditions in the ukrainian state (april – december 1918). *Library science. Record Studies. Informology*. 4, 24–31 [in Ukrainian].

Біловус Леся Іванівна,
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри інформаційної
та соціокультурної діяльності
Західноукраїнського національного університету
l.bilovus@wunu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-4882-4511>

Гомотюк Оксана Євгенівна,
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри інформаційної
та соціокультурної діяльності
Західноукраїнського національного університету
o.homotiuk@wunu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-2856-8541>

Лазарович Микола Васильович,
доктор політичних наук, професор,
професор кафедри інформаційної
та соціокультурної діяльності
Західноукраїнського національного університету
m.lazarovych@wunu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-8598-9019>

ДОКУМЕНТ У КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНОВИЩА НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ (КВІТЕНЬ – ГРУДЕНЬ 1918 РОКУ)

Мета роботи. На основі документів проаналізовано основні тенденції політики гетьмана П. Скоропадського і його уряду стосовно національних меншин. **Методологія дослідження:** у розвідці використано методи аналізу, порівняння, аналогії, узагальнення, структуризації, а також методи документознавства, архівознавства. **Наукова новизна** полягає у тому, що вперше здійснено аналіз на основі документного масиву основних тенденцій політики стосовно національних меншин Гетьманату; з'ясовано причини відміни Закону про національно-персональну автономію та скасування національних міністерств у російських, єврейських і польських справах. В усіх досліджуваних документах (Грамоті до всього українського народу, в Законі про вибори губернських і повітових земських гласних, Наказі про внутрішні відносини в Українській армії) наголос було зроблено на лояльності громадян до Української Держави, а не на їх етнічному походженні, толерантному ставленні держави як до національних, так і релігійних почуттів громадян. Демократичним в Українській Державі був також вступ до вищих навчальних закладів. Базуючись не на етнічному, а на територіально-державницькому принципі, Гетьманат не бачив сенсу в існуванні національних міністерств, заснованих свого часу Українською Центральною Радою, однак він загалом із розумінням ставився до потреб національних меншин і нерідко відгукувався на їхні прохання. Значну увагу приділено висвітленню культурно-просвітницької діяльності національних меншин. **Висновки.** Проаналізована на основі документів національна політика Гетьманату, попри певну невизначеність, була поміркованою і не призводила до міжетнічних конфліктів. Скасовуючи Закон про національно-персональну автономію та національні міністерства у великоруських, єврейських і польських справах, гетьман П. Скоропадський і його уряд керувалися територіально-державницьким принципом, згідно з яким, усі громадяни держави є рівноправними, незалежно від їх національності й віри. При цьому підтримка, в т. ч. фінансова, національно-культурного відродження національних меншин тривала.

Ключові слова: документ, національні меншини, національно-персональна автономія, Гетьманат, права, міжнаціональні відносини, культурно-освітня політика.

Bilovus Lesia,

Doctor of History,
Professor of the Department of Information
and Socio-Cultural Activities,
Western Ukrainian National University

Homotiuk Oksana,

Doctor of History,
Professor of the Department of Information
and Socio-Cultural Activities,
Western Ukrainian National University

Lazarovych Mykola,

Doctor of Political Science,
Professor of the Department of Information
and Socio-Cultural Activities,
Western Ukrainian National University

**A DOCUMENT IN THE CONTEXT OF THE STUDYING
NATIONAL MINORITIES CONDITIONS IN THE UKRAINIAN STATE
(APRIL - DECEMBER 1918)**

*The purpose of the article is based on the documents, the main trends in the policy of Hetman P. Skoropadsky and his government towards national minorities have been analyzed. **Methodology.** In terms of preparing the research, methods of analysis, comparison, analogy, generalization, structuring were used. As well as methods of Document Science, Archival Science. **The scientific novelty** is due to the fact that for the first time analysis was made on the basis of a documentary array of the main policy trends in relation to national minorities of the Hetmanate; the reasons for the repeal of the Law on National-Personal Autonomy and the abolition of national ministries in Russian, Jewish and Polish affairs were clarified. In all the studied documents (Missive Letter to All Ukrainian People, Law on Elections of Provincial and County Zemstvo Councillors, Order on Internal Relations in the Ukrainian Army), the emphasis was made on the loyalty of citizens to the Ukrainian State, not on their ethnic origin, and on the tolerant attitude of the state towards both the national and religious feelings of citizens. Admission to higher educational establishments was also democratic in the Ukrainian state. Based not on ethnic but on territorial-state principles, the Hetmanate did not see the point in the existence of national ministries established by the Ukrainian Central Rada, but there was its general understanding of the national minorities' needs and, thus, it often responded to their requests. Considerable attention has been paid to the coverage of cultural and educational activities of national minorities. **Conclusions.** Having analyzed the national policy of the Hetmanate on the basis of the documents, we found out that despite some uncertainty it was moderate and did not lead to interethnic conflicts. By repealing the Law on National Personal Autonomy and National Ministries in Great Russian, Jewish, and Polish Affairs, Hetman P. Skoropadsky, and his government were guided by the territorial-state principle, according to which all citizens of the state were equal, regardless of their nationality and religion. Meanwhile, there was some sufficient support, including financial one, for the national and cultural revival of national minorities.*

Keywords: document, national minorities, national and personal autonomy, Hetmanate, rights, interethnic relations, cultural and educational policy.

Актуальність теми дослідження. Виборовши на початку ХХ ст. державність – спершу автономну, а згодом і незалежну – українці толерантно поставилися до представників національних меншин, котрі проживали на території України. Етнополітика Центральної Ради, Гетьманату, Директорії, влади ЗУНР була демократичною, поміркованою і спрямованою на уникнення міжетнічних конфліктів.

Найбільш раціоналістичною щодо національних меншин була політика Української Держави (УД), яку від кінця квітня до середини грудня 1918 р. реалізували гетьман Павло Скоропадський, Рада Міністрів та окремі міністерства УД. У цьому контексті важливо прослідкувати, як їхні дії відображено в офіційних документах.

Аналіз досліджень і публікацій. Окреслена тема, незважаючи на суттєву увагу до неї науковців, поки що недостатньо представлена у вітчизняній і закордонній історіографії. Серед сучасних досліджень насамперед слід відзначити праці таких учених, як А. Боровик [2], В. Верстюк [3], Т. Горбань [4], В. Гусев [5; 6], О. Калакура [9], А. Кузьменко [10], М. Лазарович [11; 12], А. Найман [13], Г. Папакін [15], Р. Пиріг [16; 17], І. Погребинська [18], О. Рафальський [19], Л. Рябошапка [20], Н. Ставицька [23], В. Устименко [26], Ю. Фігурний [27], В. Хітерер [28] та ін.

Джерельною базою нашого дослідження стане двотомний збірник «Українська Держава (квітень – грудень 1918 року). Документи і матеріали» [24; 25], підготовлений до друку науковцями Інституту історії України.

Двотомник містить передмову, науково-довідковий апарат (примітки з короткими біографічними довідками, інформацією про важливі події, організації та політичні партії, список скорочень, іменний покажчик, перелік документів, ілюстративний матеріал) та складається з трьох частин, що охопили 471 документ. До першої і другої вміщено журнали засідань відповідно Ради Міністрів (док. № 1–134) та Малої Ради Міністрів (док. № 135–226), які розкривають політику Гетьманату в економічній, соціальній, національно-культурній, військовій та міжнародній сферах. Третя частина містить державні акти Гетьмана, закони, накази, постанови, різноманітні документи урядо-

вих структур (док. № 1–245), що відображають актуальні проблеми державного життя. Цим двотомним збірником документів завершено публікацію матеріалів вищих органів влади всіх українських державних утворень доби національно-визвольних змагань 1917–1921 рр.

Мета дослідження – на основі документів проаналізувати основні тенденції політики гетьмана П. Скоропадського і його уряду стосовно національних меншин.

Виклад основного матеріалу. Вже у першому своєму офіційному документі – «Грамоті до всього українського народу», датованому 29 квітнем 1918 р., гетьман П. Скоропадський закликав усіх «громадян і козаків України – без різниці національності й віросповідання» – допомогти йому і його «працівникам і співробітникам» у розбудові держави [25, 39]. Таким чином, він продемонстрував своє бажання досягнути консолідації усього українського суспільства, не акцентуючи на його поділі за національною ознакою.

Належні умови для участі в державному будівництві громадян, незалежно від їх етнічного походження, також було створено. До прикладу, в Законі про вибори губернських і повітових земських гласних від 16 вересня 1918 р. зазначено, що «правом участі в виборах земських гласних користуються: 1) особи всіх національностей і віросповідань, що досягли 25 літ» [25, 282].

У такому самому контексті діяли й урядовці Української Держави. Так, в «Урядовому повідомленні про державний устрій та політику Української Держави» від 10 травня 1918 р., яке підписали голова Ради Міністрів Ф. Лизогуб та міністри уряду, йшлося про те, що «правительство визнає права й усіх других національностей, що проживають на території України, ставиться з повною пошаною до їх культури і не буде послуговуватися ніякими способами гніту й нетерпимости в відношенню до якої б то не було частини своїх громадян» [25, 76].

15 травня 1918 р. виконувач обов'язків міністра військових справ отаман Лігнау видав «Наказ про внутрішні відносини в Українській армії». У документі зазначено: «Маючи на увазі головним чином користь справи, а також рахуючи за безвартісне з культурного

боку переведення вузького шовінізму, визнаю можливим перебування на службі людей знання, досвіду й талану, хоч би і не українського походження, при умовинах безумовної їх вірності Самостійній Україні» [25, 84]. Тобто в усіх трьох окреслених документах наголос було зроблено на лояльності громадян до Української Держави, а не на їх етнічному походженні.

За таким самим принципом було розроблено і Закон про громадянство Української Держави від 2 липня 1918 р. Згідно з ним, громадянські права автоматично поширилися на всіх, хто народився в Україні, а також тих російських підданих, що перебували на її території під час видання Закону [25, 140]. Для осіб, які бажали набути українське громадянство, обов'язковою умовою було прийняття присяги на вірність Українській Державі [25, 141]. Тим, хто за своїми переконаннями не визнавав присяги, передбачили «урочисту обіцянку», текст якої був ідентичним до присяги, але з вилученням слів «та заприсяжуюсь» [25, 142].

У «Журналі засідань Ради Міністрів Української Держави» № 70 від 21 серпня 1918 р. подано інформацію про схвалення доповіді державного секретаря щодо «необхідності виключити з тексту схваленої Радою Міністрів присяги для військовослужбовців євреїв останніх слів» [24, 237; *про які саме слова йдеться в доповіді інформації немає.* – Авт.]. Усе це дає підстави стверджувати про толерантне ставлення Української Держави як до національних, так і релігійних почуттів громадян.

Демократичним в Українській Державі був також вступ до вищих навчальних закладів. Так, в ухвалених 16 липня 1918 р. «Правилах прийому до університетів у 1918–1919 рр.» зазначалося, що «до числа студентів університету приймаються особи обох полів і без різниці національності» [25, 170].

1 серпня 1918 р. в Українській Державі було ухвалено «Закон про обов'язкове вивчення української мови, літератури, історії та географії України в усіх середніх школах» [25, 201]. Україномовними мали бути реорганізовані із Київського народного українського університету Київський державний університет та новозаснований Кам'янець-Подільський державний український університет. Разом із тим,

в обох вищих навчальних закладах мали бути відкриті кафедри польської та єврейської літератури і історії, навчання на яких мало провадитися українською мовою [24, 200–201; 25, 241].

У демократичному руслі діяв і громадський сектор українського суспільства. Про це свідчить опублікована 11 жовтня 1918 р. Відозва Тимчасового комітету із заснування Національної бібліотеки Української Держави, яку підписали такі відомі українські громадсько-політичні та культурні діячі, вчені, як Сергій Єфремов, Гнат Житецький, Веніамін Кордт, Євген Перфецький. У документі наголошено, що Національна бібліотека «має являтися огнищем розумової культури, яке повинно бути дорогим однаково для цілої людності України, незалежно од національності, політичних або соціальних пересвідчень або релігій» [25, 308].

Базуючись не на етнічному, а на територіально-державницькому принципі, Гетьманат не бачив сенсу в існуванні національних міністерств, заснованих свого часу Українською Центральною Радою. Тому 8 липня 1918 р. під час засідання Ради Міністрів Української Держави було заслухано доповідь державного секретаря про ліквідацію національних міністерств. Враховуючи, що це питання в принципі було вже вирішене, Рада Міністрів обговорила лише форму ліквідації цих національних міністерств [24, 131–132].

Наступного дня, 9 липня 1918 р., було ухвалено Закон про скасування закону 9 січня 1918 р. про національно-персональну автономію та ліквідацію національних міністерств. Відповідно до цього нормативного акта було відмінено Закон про національно-персональну автономію від 9 січня 1918 р. і скасовано національні міністерства у російських, єврейських та польських справах. Службовців ліквідованих міністерств, котрі не одержали нового призначення на державній службі, було залишено за штатом та видано допомогу в розмірі місячного утримання.

Справи ліквідованих національних міністерств було передано до Міністерства внутрішніх справ, а ті, що стосувалися культурно-просвітньої діяльності – до Міністерства народної освіти та мистецтва. Також при Мі-

ністерстві внутрішніх справ мали утворити окрему міжвідомчу комісію для розгляду питань про майно колишніх національних міністерств [25, 156; 24, 199, 268]. Разом із тим, як зазначають дослідники, діяльність трьох національних міністерств фактично тривала ще понад три з половиною місяці, оскільки Ухвала про їх ліквідацію була опублікована лише 22 жовтня 1918 р. [19, 90].

Попри несприйняття Гетьманатом національних міністерств у російських, єврейських та польських справах, він загалом із розумінням ставився до потреб національних меншин і нерідко відгукувався на їхні прохання. Це стосувалося всіх трьох названих меншин.

Зокрема, 11 червня 1918 р. Мала Рада Міністрів Української Держави розглянула подання голови Російської національної ради, котрий просив надати цій установі 37825 крб: на утримання канцелярії Міністерства великоросійських справ (25000 крб), на організацію з'їзду вчителів (5000 крб) та на поїздки інструкторів (7825 крб). Урядовці задовольнили це прохання частково – 25000 крб як кредит на утримання канцелярії колишнього Міністерства великоросійських справ [24, 108, 467].

2 липня 1918 р. Рада Міністрів затвердила Постанову про асигнування 87700 крб на організацію літніх курсів для вчителів єврейських шкіл в містах Київ, Одеса та Катеринослав [24, 487; 25, 143]. Тоді само також затверджено постанову виділення 112 050 крб на організацію трьохмісячних курсів для вчителів польських шкіл у містах Київ, Вінниця та Житомир [24, 487; 25, 144].

Серед документів, уміщених у двотомнику «Українська Держава (квітень – грудень 1918 року). Документи і матеріали», трапляються й такі, етнополітичний зміст яких викликає певні тривожні симптоми – як із погляду сьогоденішнього дня, так і тодішніх подій. Приміром, під час засідання Ради Міністрів Української Держави 9 липня 1918 р. її голова Федір Лизогуб зробив позачергове повідомлення про панахиду за гетьманом України Іваном Мазепою, яку запланувало відправити т-во «Батьківщина» 10 липня того самого року в Софійському соборі. Також представники товариства звернулися до уряду з заявою про необхідність запровадити 10 липня як націо-

нальне свято День пам'яті гетьмана Мазепи і в цей день не працювати в урядових установах та наголошували на необхідності присутності членів уряду на панахиді 10 липня в Софійському соборі.

У зв'язку зі зверненням т-ва «Батьківщина» голова Ради Міністрів ознайомив кабінет із поглядом представника вищої української церковної влади Митрополита Київського і Галицького Антонія на можливість відправлення панахиди за гетьманом Мазепою. Владика Антоній в розмові з гетьманом Павлом Скоропадським і головою Ради Міністрів Федором Лизогубом висловив думку, що з канонічного погляду відправлення панахиди за гетьманом Мазепою неможливе, позаяк йому проголошено церковне прокляття. Разом із тим, вважаючи це прокляття несправедливим, він висловив готовність сприяти, щоб його з гетьмана Мазепи зняти [24, 133–134].

Обговоривши окреслену проблему, Рада Міністрів одногосно ухвалила, що «день пам'яті гетьмана Мазепи, національно патріотична роль котрого в історії України уявляється дуже спірною [? – *Авт.*], національним святом лічити не можна». Відповідно, «немає ніяких підстав, щоби не працювати в цей день в урядових установах», а присутність членів уряду на панахиді 10 липня «не бажана» [24, 134–135].

Доцільність ухвалених рішень різко дисонує з розглядом наступного питання, внесенного головою Ради Міністрів на тому самому урядовому засіданні. Йдеться про «порядок святкування дня янгола пана Гетьмана [*II. Скоропадського. – Авт.*]. У постанові з цього питання зазначено: «12 липня на Петра і Павла, в день іменин пана Гетьмана в урядових установах не працювати. Всьому кабінетові в повнім складі бути присутнім на урочистім молебні в Софійському соборі» [24, 135].

Ще одна суперечлива історія етнополітичного штибу також трапилася під час засідання Ради Міністрів Української Держави 23 липня 1918 р. Вона була зумовлена образою товариша державного секретаря Володимира Романова, котрому голова делегації на переговорах із РРФСР Сергій Шелухін дорікнув, що «зноситися російською мовою з урядовими установами неприпустимо». Тому Романов

заявив про відмову від запропонованої йому посади сенатора, мотивуючи її тим, що «він, не володіючи достатньою мірою української мовою, побоюється, що при такому ставленні до російської мови з боку урядових осіб виконувати обов'язки сенатора йому буде важко». Замість того, щоби взяти мотивацію В. Романова до відома і зняти його кандидатуру з розгляду, урядовці де-факто демонстративно підтримали російську мову. Рада Міністрів заявила, що «не розділяє вузького погляду, висловленого С. Шелухіним», та затвердила кандидатуру В. Романова на посаду сенатора [24, 177–178].

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що вперше на основі документів здійснюється аналіз основних тенденцій політики гетьмана П. Скоропадського і його уряду стосовно національних меншин.

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що проаналізована на основі документів національна політика Гетьманату, попри певну невизначеність, була поміркованою і не призводила до міжетнічних конфліктів. Скасовуючи Закон про національно-персональну автономію та національні міністерства у великоруських, єврейських і польських справах, гетьман П. Скоропадський і його уряд керувалися територіально-державницьким принципом, згідно з яким усі громадяни держави є рівноправними, незалежно від їх національності й віри. При цьому підтримка, в т. ч. фінансова, національно-культурного відродження національних меншин тривала.

Список використаних джерел

1. Богуславська В. Розвиток народної освіти в Україні за часів Гетьманату (квітень – грудень 1918 р.). Історія України: маловідомі імена, події, факти. 1999. Вип. 7. С. 202–208.
2. Боровик А. М. Політика українських урядів щодо формування системи навчальних закладів національних меншин за часів виборювання державності (1917–1920 рр.). Сіверянський літопис. 2009. № 4. С. 39–46.
3. Верстюк В. Ф. Гетьманська держава 1918 р. в контексті української революції. Український історик. 1999. № 2/4 С. 14–29.
4. Горбань Т. Німецькі колонії Півдня України в добу національно-демократичної революції. Наукові записки: Серія «Політологія і етнологія». 2000. Вип. 14. С. 91–116.
5. Гусев В. Закон Центральної Ради «Про персональну-національну автономію»: передумови, історія прийняття та наслідки. Наукові записки: Серія «Політологія і етнологія». 1999. Вип. 8. С. 72–79.
6. Гусев В. І. Національні меншини в планах розбудови Української держави (доба Центральної Ради, Гетьманщини, Директорії). Розбудова держави. 1993. Грудень. С. 27–31.
7. Гольдельман С. І. Жидівська національна автономія в Україні 1917–1920. Мюнхен ; Париж ; Єрусалим, 1967. 138 с.
8. Дорошенко Д. Історія України, 1917–1923 рр. : У2-х т. Т. 2: Українська Гетьманська Держава 1918 року. Київ : Темпора, 2002. 351 с.
9. Калакура О. Я. Поляки в етнополітичних процесах на землях України у ХХ столітті. Київ : Знання України, 2007. 508 с.
10. Кузьменко А. Деякі сторінки розвитку освіти національних меншин України (1917–1920). Українознавство. 2008. № 4. С. 201–203.
11. Лазарович М. В. Забезпечення прав іноетнічного населення в Українській Державі гетьмана Павла Скоропадського. Історико-політичні проблеми сучасного світу. 2011. Т. 23–24. С. 148–152.
12. Лазарович М. Політика українських урядів періоду Національно-визвольних змагань 1917–1921 років у сфері міжетнічних відносин: порівняльний аналіз : у 2-х кн. Кн. 1: моногр. International Book Market Service Ltd «Globe Edit», 2019. 688 с.
13. Найман А. Єврейські партії та об'єднання у політичних процесах в Україні (1917–1925). URL:<http://www.jewish-heritage.org/prep22.htm>. (Дата звернення: 18.10.2020).
14. Національні меншини України у ХХ столітті: політико-правовий аспект / М. Панчук, В. Войналович, О. Галенко та ін.; редкол. І. Ф. Курас (голов. ред.) та ін.; НАН України. Ін-т політ. і етнонац. досліджень. Київ, 2000. 357 с.

15. Папакін Г. В. Павло Скоропадський: патріот, державотворець, людина : історико-архівні нариси. Київ, 2003. 282 с.
16. Пиріг Р. Українська гетьманська держава 1918 року: історичні нариси / НАН України. Інститут історії України. Київ : Інститут історії України, 2011. 336 с.
17. Пиріг Р. Я. Діяльність урядів гетьманату Павла Скоропадського: персональний вимір / НАН України. Інститут історії України. Київ : Інститут історії України, 2016. 518 с.
18. Погребинська І. Погроми в Польщі, Галичині та українське єврейство. *Наукові записки*: Сер. «Політологія і етнологія». 2000. Вип. 10. С. 167–179.
19. Рафальський О. О. Національні меншини України у XX столітті: історіографічний нарис / НАН України. Ін-т політ. і етнонац. досліджень. Київ : Полнос, 2000. 447 с.
20. Рябошапко Л. Правове становище національних меншин в Україні (1917–2000): моногр. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. 484 с.
21. Скоропадський П. Спогади: кінець 1917 – грудень 1918 року. Київ : Філадельфія, 1995. 495 с.
22. Скоропадський П. Спомини / передмова Г. В. Папакіна. Київ : Україна, 1992. 112 с.
23. Ставицька Н. Державна національно-культурна політика серед національних меншин в добу Української революції. *Наукові записки*: Сер. «Політологія і етнологія». 1999. Вип. 9. С. 86–90.
24. Українська Держава (квітень – грудень 1918 року). Документи і матеріали : у 2-х т. / упоряд. : Р. Пиріг (керівн.) та ін. Т. 1. Київ : Темпора, 2015. XVIII + 790 с.
25. Українська Держава (квітень – грудень 1918 року). Документи і матеріали : у 2-х т. / упоряд. : Р. Пиріг (керівн.) та ін. Т. 2. Київ : Темпора, 2015. XX + 412 с.
26. Устименко В. М. Етнонаціональна політика як фактор державотворення в Україні (1917–1920 рр.) / Інститут історії України НАН України. Київ, 2010. 144 с.
27. Фігурний Ю. Етнонацієтворча діяльність гетьмана Павла Скоропадського в українознавчому вимірі. *Українознавство*. 2009. № 2. С. 26–31.
28. Хитерер В. Еврейское образование в Украинской Народной Республике (1917–1920 гг.). *Вестник Еврейского университета*. 1996. № 3. С. 147–162. URL:<http://www.jewish-heritage.org/ve13a8r.htm>. (Дата звернення: 18.10.2020).

References

1. Bohuslavska V. (1999). Development of public education in Ukraine during the Hetmanate (April - December 1918). *Istoriia Ukrainy: malovidomi imena, podii, fakty*, 7, 202–208. [In Ukrainian].
2. Borovyk A. M. (2009). The policy of Ukrainian governments to form a system of educational institutions for national minorities during the acquisition of statehood (1917-1920). *Siverianskyi litopys*, 4, 39–46. [In Ukrainian].
3. Verstiuk V. F. (1999). Hetmanate of 1918 in the context of the Ukrainian revolution. *Ukrainskyi istoryk*, 2/4, 14–29. [In Ukrainian].
4. Horban T. (2000). German colonies of the South of Ukraine during the national-democratic revolution. *Naukovi zapysky*: Serii «Politolohiia i etnolohiia», 14, 91–116. [In Ukrainian].
5. Husiev V. (1999). Law of the Central Council «On personal and national autonomy»: preconditions, history of adoption and consequences. *Naukovi zapysky*: Serii «Politolohiia i etnolohiia», 8, 72–79. [In Ukrainian].
6. Husiev V. I. (1993). National minorities in the plans for the development of the Ukrainian state (the era of the Central Council, the Hetmanate, the Directory). *Rozbudova derzhavy*, Hruden, 27–31. [In Ukrainian].
7. Goldelman S. I. (1967). Jewish national autonomy in Ukraine 1917–1920. Miunkhen; Paryzh; Yerusalym [In Ukrainian].
8. Doroshenko D. (2002). History of Ukraine, 1917–1923: In 2 vol. Vol. 2: Ukrainian Hetmanate of 1918. K.: Tempora [In Ukrainian].
9. Kalakura O. Ya. (2007). Poles in ethnopolitical processes in the lands of Ukraine in the twentieth century. K.: Znannia Ukrainy [In Ukrainian].
10. Kuzmenko A. (2008). Some pages of development of education of national minorities of Ukraine (1917–1920). *Ukrainoznavstvo*, 4, 201–203. [In Ukrainian].
11. Lazarovych M. V. (2011). Ensuring the rights of the non-ethnic population in the Ukrainian State of Hetman Pavlo Skoropadsky. *Istoryko-politychni problemy suchasnoho svitu*, 23–24. 148–152. [In Ukrainian].

12. Lazarovych M. (2019). The policy of Ukrainian governments during the National Liberation War of 1917–1921 in the field of interethnic relations: a comparative analysis: in 2 books. Book 1: monohr. International Book Market Service Ltd «Globe Edit» [In Ukrainian].
13. Naiman A. (1998). Jewish parties and associations in political processes in Ukraine (1917–1925). URL: <http://www.jewish-heritage.org/prep22.htm>. [In Ukrainian].
14. National minorities of Ukraine in the XX century: political and legal aspect. M. Panchuk, V. Voinalovych, O. Halenko ta in.; redkol. I. F. Kuras (holov. red.) ta in.; NAN Ukrainy. In-t polit. i etnonats. doslidzhen. K., 2000 [In Ukrainian].
15. Papakin H. V. (2003). Pavlo Skoropadsky: patriot, statesman, man: historical and archival essays. [In Ukrainian].
16. Pyrih R. (2011). Ukrainian Hetmanate of 1918: historical essays. NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. K.: Instytut istorii Ukrainy [In Ukrainian].
17. Pyrih R. Ya. (2016). Activities of the governments of the Hetmanate of Pavel Skoropadsky: personal dimension. NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. K.: Instytut istorii Ukrainy [In Ukrainian].
18. Pohrebynska I. (2000). Pogroms in Poland, Galicia and Ukrainian Jews. *Naukovi zapysky*: Ser. «Politolohiia i etnolohiia», 10, 167–179. [In Ukrainian].
19. Rafalskyi O. O. (2000). National minorities of Ukraine in the XX century: a historiographical essay. NAN Ukrainy. In-t polit. i etnonats. doslidzhen. K.: Polius [In Ukrainian].
20. Riaboshapko L. (2001). Legal status of national minorities in Ukraine (1917–2000): monohr. Lviv: Vydavnychiy tsestr LNU im. I. Franka [In Ukrainian].
21. Skoropadskyi P. (1995). Memories: end of 1917 - December 1918. Kyiv; Filadelfia [In Ukrainian].
22. Skoropadskyi P. (1992). Memories, peredmovna H. V. Papakina. K.: Ukraina [In Ukrainian].
23. Stavyska N. (1999). State national and cultural policy among national minorities in the days of the Ukrainian revolution. *Naukovi zapysky*: Ser. «Politolohiia i etnolohiia», 9, 86–90. [In Ukrainian].
24. Ukrainian State (April - December 1918). Documents and materials: in 2 vol. uporiad. : R. Pyrih (kerivn.) ta in. T. 1. Kyiv: Tempora, 2015. [In Ukrainian].
25. Ukrainian State (April - December 1918). Documents and materials: in 2 vol. uporiad. : R. Pyrih (kerivn.) ta in. T. 2. Kyiv: Tempora, 2015. [In Ukrainian].
26. Ustymenko V. M. (2010). Ethnonational policy as a factor of state formation in Ukraine (1917–1920 rr.). Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. K. [In Ukrainian].
27. Fihurnyi Yu. (2009). Ethno-nation-building activity of Hetman Pavlo Skoropadsky in the Ukrainian studies dimension. *Ukrainoznavstvo*, 2, 26–31. [In Ukrainian].
28. Khyterer V. (1996). Jewish education in the Ukrainian National Republic (1917–1920 hh.). *Vestnyk Evreiskoho unyversyteta*, 3, 147–162. URL: <http://www.jewish-heritage.org/ve13a8r.htm>. [In Russian].

*Стаття надійшла до редакції 04.10.2021
Отримано після доопрацювання 10.11.2021
Прийнято до друку 30.11.2021*